

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	یادداشت «سمت» درباره کتاب‌های حوزه ادبیات پایداری
۴	پیشگفتار
۷	فصل اول: کلیات، مفاهیم و مرزها
۷	تحریر محل نزاع
۱۱	هدف‌های پژوهش
۱۲	پیدایش عنوان ادبیات پایداری در دنیا و سیر معنا و کاربرد آن در ایران
۱۳	ادبیات پایداری در برخی زبان‌های دیگر
۱۴	ادبیات مقاومت در جهان عرب و به‌ویژه فلسطین
۱۹	افق‌های دور و نزدیک: ادبیات مخالفت با برده‌داری
۲۱	ادبیات پایداری در ایران و نسبت آن با «ادب‌المقاومه»
۲۴	ادبیات پایداری و نسبت آن با ادبیات جنگ و دفاع مقدس
۲۷	ادبیات متعهد
۳۰	ادبیات بومی‌گرا
۳۱	فرا تحلیل آراء و نظرگاه‌ها در تعریف ادبیات پایداری
۳۹	ادبیات پایداری و شاخه‌های آن در ایران
۳۹	داستان‌نویسی جنگ و دفاع مقدس
۴۶	رویکرد نخست: داستان‌های ارزش‌محور
۴۹	رویکرد دوم: داستان‌های جامعه‌محور
۵۰	رویکرد سوم: داستان‌های انتقادمحور
۵۱	رویکرد چهارم: داستان‌های انسان‌محور
۵۲	شعر پایداری
۵۵	خاطره‌نویسی؛ مستند-خاطره
۵۷	دوره‌بندی ادبیات انقلاب اسلامی
۵۹	دوره اول از اوایل دهه چهل تا ۲۲ بهمن ۱۳۵۷

۵۹	دوره دوم، از پیروزی انقلاب تا آغاز جنگ
۶۰	دوره سوم، از ۲۹ شهریور ۱۳۵۹ تا ارتحال امام خمینی
۶۰	دوره چهارم، از پایان جنگ تحمیلی و ارتحال امام خمینی تا امروز
۶۲	فصل دوم: قلمروهای تاریخی ادبیات پایداری
۶۲	پیشینه تاریخی ادبیات پایداری
۶۵	ملاحظات سبک‌شناختی ادبیات پایداری
۶۶	در حوزه نمادها
۶۷	قلمرو موسیقی
۶۷	تحول در برخی قالب‌های ادبی
۶۸	سبک و سبک‌شناسی
۷۰	سطح زبانی
۷۰	سطح ادبیت
۷۰	سطح اندیشگان
۷۱	بررسی و تحلیل سبک رمان گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند، از حسن بنی‌عامری
۷۱	خلاصه رمان
۷۱	درون‌مایه داستان
۷۲	طرح یا پیرنگ داستان
۷۲	بررسی سبک‌شناسانه
۷۲	سطح زبانی
۷۶	سطح ادبیت
۸۳	سطح اندیشگانی
۸۳	بررسی و تحلیل سبک رمان آفتاب‌پرست نازنین، از محمدرضا کاتب
۸۳	خلاصه رمان
۸۴	بررسی سبک‌شناسانه
۸۴	سطح زبانی
۸۶	سطح ادبیت
۸۸	سطح اندیشگانی
۹۱	بررسی و تحلیل سبک رمان ارمیا، از رضا امیرخانی
۹۱	خلاصه رمان
۹۲	درون‌مایه داستان
۹۲	طرح یا پیرنگ داستان
۹۳	بررسی سبک‌شناسانه

صفحه	عنوان
۹۳	سطح زبانی
۹۳	سطح ادبیّت
۹۵	سطح اندیشگانی
۹۷	نشانه‌های پست‌مدرنیسم در رمان ارمیا
۹۸	نشانه‌های رمان نو در رمان ارمیا
۹۸	مباحث میان‌رشته‌ای ادبیات پایداری
۹۸	ادبیات پایداری و جامعه‌شناسی (نقش ادبیات پایداری در حل مسائل اجتماعی)
۱۰۲	ادبیات پایداری و روان‌شناسی و انسان‌شناسی
۱۰۵	نسبت ادبیات پایداری با فرهنگ ایران از منظر آینده‌پژوهی
۱۰۶	فصل سوم: گستره ادبیات پایداری در حوزه قالب‌ها و ژانرها
۱۰۶	تنوع قالب‌ها و ژانرهای پایداری
۱۰۹	نمونه‌ای از قالب‌های ذکرشده
۱۱۱	پیوند خاطره‌نویسی و ادبیات پایداری در ادبیات عصر جدید
۱۱۳	قصیده
۱۱۴	مسمط
۱۱۵	مثنوی
۱۱۷	ژانرشناسی ادبیات پایداری
۱۱۹	فصل چهارم: گستره ادبیات پایداری در حوزه محتوا (درون‌مایه) و پشتوانه گفتمانی هنر ادبی
۱۱۹	جستاری در ژرفای محتوای پایداری
۱۲۰	شاهنامه فردوسی
۱۲۵	کشف‌المحجوب هجویری
۱۲۷	آثار سنایی
۱۲۸	الف) ظلم‌ستیزی
۱۲۹	ب) تصاویر حماسی
۱۲۹	ج) پردازش اسطوره‌ای (با تلفیق اسطوره‌های ملی و دینی)
۱۳۱	تذکرة الاولیای عطار
۱۳۳	مرصادالعباد نجم‌الدین رازی
۱۳۵	تأثیر عناصر فراتاریخی در زمینه‌ها و مقدمات ادبیات پایداری در ادبیات معاصر
۱۳۷	ادبیات پایداری و «ادبیات» و «پایداری»
۱۳۸	تیپ‌های داستانی حوزه ادبیات پایداری و نقش آن‌ها در فهم درون‌مایه‌ها
۱۴۰	چند یادآوری

۱۴۲	طبقه‌بندی کلان‌تر درون‌مایه‌های ادبیات پایداری
۱۴۵	محورهای عمده درون‌مایه‌های پایداری در ادب فارسی به‌ویژه در دوران معاصر
۱۴۷	فصل پنجم: افق‌های آینده
۱۴۷	تدقیقی در تحلیل پژوهش‌های ادبیات پایداری در تراز نظریه‌پردازی
۱۵۰	جنبه جهانی و معرفتی ادبیات پایداری به‌مثابه سرمایه بنیادی ادبیات فارسی
۱۵۰	منظومه معرفتی و نظام صورت‌پردازی و تصویرگری
۱۵۰	اضلاع گفتمان انسانی و نوع‌خواهی در حوزه ادبیات پایداری
۱۵۱	ادبیات پایداری ایران، پادگفتمانی ماندگار علیه تهاجم‌ها
۱۵۲	طیف وسیع آفرینش‌گران ادبیات پایداری در روزگار ما
۱۵۴	اقسام ظهور مؤلفه‌ها و نمودهای فراتاریخی در پهنه ادبیات پایداری
۱۵۶	وجه فرهنگ‌مدار ادبیات پایداری
۱۵۸	زیان‌های نبود نگاه فراتاریخی در تحلیل ادبیات پایداری
۱۵۹	برخی کاستی‌های پژوهش‌های ادبیات پایداری
۱۶۰	تکمله: دگردیسی ادبیات مقاومت فلسطین به ادبیات پایداری در ادب معاصر فارسی
۱۶۰	مدخل
۱۶۱	ادبیات مقاومت در جهان جدید در مقابله با تجاوزات و مظالم رژیم صهیونیستی
۱۶۱	نظری اجمالی بر ادبیات پایداری در جهان معاصر
۱۶۲	ادبیات پایداری در فلسطین اشغالی
۱۶۲	تأثیر و تأثرات فرادبی
۱۶۳	عوامل مقوم ادبیات پایداری ایران متأثر از ادبیات مقاومت در برابر تجاوز صهیونیسم
۱۶۴	اهمیت زیبایی‌شناختی ادبیات ضد صهیونیستی و ورود آن به ایران
۱۶۷	نتیجه‌گیری
۱۶۹	پیوست‌ها
۱۶۹	پیوست یک: پیشینه پژوهش درباره ادبیات پایداری
۱۷۴	پیوست دو: سینمای پایداری در سیمای آثار جنگ و دفاع مقدس
۱۷۶	پیوست سه: ادبیات پایداری و هنرهای تجسمی
۱۷۷	پیوست چهار: سلطان شگرف، راز آوازه شهید سلیمانی
۱۷۸	مقدمه
۱۸۰	الف) مرد خودساخته باقی‌باله، غیر تقلیدی و اصیل
۱۸۱	ب) ابعاد و لایه‌های به‌ظاهر جمع‌ناشدنی و متناقض در وجود یک فرد
۱۸۲	ج) از سنخ و جنس مردم و «عقل عقل»

صفحه	عنوان
۱۸۲	د) ناشناختگی آگاهانه
۱۸۴	هـ) هوشمندی شهودی و ممارست در کار
۱۸۵	و) موقعیت نمادین تاریخی
۱۸۶	سلیمانی سرمایه‌ای جامع و بی‌نظیر
۱۸۶	الف) از دیدگاه سرمایه‌ملکی
۱۸۶	ب) از دیدگاه سرمایه‌انقلابی و اسلامی
۱۸۷	ج) از حیث سرمایه‌انسانی بودن و داشتن قرائت ضد خشونت از اسلام
۱۸۷	فرجام سخن
۱۸۹	منابع

سیمین دانشور، نویسنده یکی از مشهورترین و پرفروش‌ترین رمان‌های فارسی (رمانی که پیش از انقلاب اسلامی به دست امام موسی صدر به عربی ترجمه شده بود):

همین الآن هم در نیروهای ایران در جنگ عراق با ایران چهره‌های به حق خوب، حتی چهره‌های اسطوره‌ای فراوانه، باید کشفشان کرد تا شناخت آن‌ها مثل دانه در ذهن نویسنده یا شاعر افشانده بشه و گذاشت دقت، حافظه، ذوق تداعی معانی و تصویرسازی و تخیل و ... این دانه‌ها را آبیاری بکند تا درخت‌های تنومند باروری بشوند و آن وقت شعرشان را سرود یا داستان‌هاشان را نوشت، یا نمایش، یا فیلم، اما قوام یافتن زمان می‌خواهد.^۱

۱. گلشیری، جدال نقش با نقاش در آثار سیمین دانشور، ص ۲۰۷.

یادداشت «سمت» درباره کتاب‌های حوزه ادبیات پایداری

ادبیات پایداری هر چند اصطلاح نسبتاً متأخر و جدیدی است، جلوه‌ها و آثار ادبی موصوف به این نوع یا شاخه از ادبیات را از دیرباز در ادبیات ایران و سایر زبان‌ها و ملل می‌توان سراغ گرفت. ادبیات دیری است زمینه و رسانه آزادی خواهی، مبارزه با اختناق و ظلم، مقاومت و پایداری در برابر استبداد داخلی و استعمار خارجی و جلوه گاه مبارزات آزادی خواهانه و جنبش‌های استقلال طلبانه ملل تحت ستم بوده است.

ادبیات پایداری نه تنها نشان از رسانگی ادبیات در حوزه سیاست و نقش و عاملیت شاعران و نویسندگان در پیدایی و تداوم جنبش‌های سیاسی دارد، ابعاد و جنبه‌های گوناگون فرهنگی، اجتماعی و ملی را نیز آیینگی می‌کند، اسطوره‌های ملی و میهنی را برجسته می‌کند و در برخی کشورها از جمله ایران ابعاد دینی و مذهبی به خود می‌گیرد و با ادبیات دینی و آیینی مرزهای مشترک و هم پوشانی‌ها می‌یابد.

با وجود میراث ادبی ارجمندی که زبان و ادبیات فارسی از دیرباز در حوزه ادبیات پایداری داشته است، با شکل گیری مبارزات مردم ایران در جنبش مشروطه و به ویژه با آغاز نهضت امام خمینی (ره) که به پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ انجامید، ادبیات پایداری سمت و سویی جدید یافت و به عنوان نوع ادبی مستقل، برجسته و درخشان نمود بارزتری یافت؛ به ویژه با سیاست راهبردی حکومت انقلابی برای صدور انقلاب اسلامی و حمایت و پشتیبانی از جنبش‌های عدالت خواهانه و آزادی بخش و نیز وقوع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران و هشت سال دفاع مقدس، شاعران و نویسندگانی ظهور کردند که ادبیات پایداری را از نظر کیفی و کمی به سطح متمایزی ارتقا دادند و آثار درخشان و جاودانی در شعر و نثر و داستان آفریدند.

از ویژگی‌های متمایز این آثار، ارائه ترکیب متوازن و بهنجاری از اسطوره‌ها، آرمان‌ها و ارزش‌های ملی و میهنی از یک سو و مفاهیم والای اخلاقی، دینی و اسلامی از سوی دیگر است که این ادبیات پایداری را نمودی شایسته و والا از ادبیات ایران اسلامی می‌سازد. همراهی

و همزادی اسلام و ایران با تمام مظاهر و ابعاد این دو آبشخور بزرگ فرهنگی و تمدنی در این آثار، ادبیات پایداری فارسی را به بلندایی فرابرده است که می‌تواند الگویی نیک و سرمشقی کامل برای نویسندگان و شاعران زبان‌ها و ملت‌های دیگر به شمار آید؛ مشروط بر اینکه در طرحی جامع و فراگیر، به درستی در قالب و محتوایی بسامان و متناسب عرضه گردد.

پیرو نیاز به چنین طرحی است که در سه دهه اخیر، ادبیات پایداری در قالب درسی در دوره کارشناسی به برنامه درسی رشته زبان و ادبیات فارسی افزوده شده و در دو دهه اخیر، گرایش در کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی به نام «ادبیات پایداری» تأسیس شده است. پیدایی، تداوم و گسترش یک رشته یا گرایش دانشگاهی، در کنار مؤلفه‌های مهم دیگر، منوط به در دسترس بودن کتاب‌های درسی و مرجع معتبر در چارچوب یک طرح جامع است؛ از این رو سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم اسلامی و انسانی (سمت)، در راستای وظایف و اهداف خویش در صدد برآمده است با همکاری و همفکری مؤلفان متعهد و متخصص و نیز پژوهشگاه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با حوزه ادبیات پایداری، مجموعه‌ای از کتب درسی و مرجع را برای گرایش ادبیات پایداری رشته زبان و ادبیات فارسی تدوین و منتشر سازد.

کتاب حاضر، *افق‌های ادبیات پایداری*، با همکاری اندیشکده ادبیات پایداری انتشار می‌یابد و به بخشی از بحث‌های نظری در ادبیات پایداری می‌پردازد و با ارائه نمونه‌هایی از ادبیات پایداری می‌کوشد ابعاد و آفاق ادبیات پایداری را در ارجاع به آثار ادبیات فارسی روشن‌تر سازد.

طرحی که مورد نظر این سازمان است به موضوعاتی چون مبانی ادبیات پایداری، تحلیل متون نظم و نثر در ادبیات پایداری، تاریخ تحلیلی ادبیات پایداری فارسی و مطالعات تطبیقی ادبیات پایداری فارسی و جهان خواهد پرداخت و کتاب حاضر را باید بخشی از این چارچوب جامع‌تر و بزرگ‌تر شمرد. ضمن اینکه در این طرح جامع، مطالعه موردی ادبیات پایداری در کشورهای اسلامی و ضد استعماری مانند فلسطین، لبنان، بحرین و منطقه آمریکای لاتین نیز در دستور کار است.

سازمان «سمت» امیدوار است با تدوین و تألیف کتب مرتبط با ادبیات پایداری در چارچوب طرح یادشده، به دوام و توسعه گرایش ادبیات پایداری در دانشگاه‌ها یاری رساند و در کنار آن، نیاز سایر علاقه‌مندان به کتب معتبر در این زمینه را برآورده سازد.

بدیهی است که هر یک از کتاب‌های مجموعه ادبیات پایداری از زاویه و نظرگاه

خاص و گاه محدودی که لازمه یک کار علمی و پژوهشی دقیق است به موضوع پرداخته باشند. برای داوری دقیق و همه‌جانبه هر یک از کتاب‌ها، باید آن‌ها را در چارچوب طرح بزرگ‌تر دید. بسیاری از پرسش‌ها یا ابهاماتی که برای خوانندگان نکته‌سنج و دقیق ممکن است پیش آید احتمالاً با مراجعه به سایر کتب این مجموعه رفع خواهد شد. با این حال، این سازمان از طرح نقدها و دیدگاه‌های انتقادی و اصلاحی صاحبان فکر و تخصص در این زمینه استقبال می‌کند و هر نکته انتقادی و پیشنهادی را زمینه‌ای برای رفع کاستی‌ها و پربارتر ساختن این مجموعه می‌شمارد.

تقدیم به شهیدان:

علی اکبر غیاث الدین، علی اکبر آویش، حسن قبادی، روح الله
کیقبادی، اوسط الله کیقبادی، فرامرز فامیلی، محمدجواد (بهمن)
درولی، علی بانی، مجتبی بکایی، علی اکبر همتی مقدم، عظیم
یوسفی، احمد کامجو و جانباز سرافراز حاج ناصر قبادی

پیشگفتار

هدف از پژوهش و نوشتن درباره ادبیات پایداری چه می تواند باشد؟ شاید مهم ترین غرض ها را
بتوان در محورهای زیر خلاصه کرد:

۱. ما بودیم.

۲. ما هستیم.

۳. قلم وجود دارد و وجودش در قبال «بودها» و «هست ها» وظیفه مند است.

۴. ما تا زمانی که به «صورتِ معنی» دست نیابیم، نمی توانیم وظیفه مند و درخور، ایفای
نقش کنیم و نباید قلم بزنیم؛ لذا باید به دانایی ادبی و فهم هنری دست یابیم تا پایداری همراه با
«ادیّت»، «متنّیت»، «بوطیقا» و «زبان هنری» با در نظر داشتن بلاغت، و غیر مستقیم، رازورانه،
اثربخش و ماندگار و رتوریک ویژه عرضه گردد و راهش نیز آن است که از کم دانی
خداحافظی کنیم و به سوی دانایی کفایت کننده طوف داشته باشیم و بدانیم «معنی» خود
«صورت» دارد و معنای بدون صورت متعالی نمی ماند و زود می میرد و بدانیم که صورت بدون
معنی نیز بی انسجام، بدون نظام هنری و رها و یله و ناماندگار خواهد شد.

۵. ادبیات پایداری، بخشی از واقعیت ادبیات این سرزمین در طول تاریخ بوده که گاه با
هضم فرهنگ مهاجمان و گاه با تعامل با آنان و گاه با خلق ادبیات تازه، ایران و اسلام را در این
مرز و بوم نگه داشته است و حافظ از ما می خواهد که این آتش را فرونگذاریم:
از آن به دیر مغانم عزیز می دارند که آتشی که نمیرد همیشه در دل ماست
به قول اقبال لاهوری:

گمان مبر که به پایان رسید کار مغان هزار باده ناخورده در رگ تاک است
آری ادبیات پایداری همان است که به پشتوانه هنر زبانی و عشق درونی، همواره مشعل
ماندگاری را در ایران فروزان نگه داشته است.

بنابراین نسل‌های آینده با اسطوره، تاریخ، فرهنگ و واقعیت این سرزمین از طریق ادبیات بیشتر مأنوس خواهند شد و این خود هدفی سترگ و ستودنی در بستر قدرشناسی فداکاران و جوانمردان این سرزمین خواهد بود، چراکه آنان رفتند تا ما بمانیم؛ لذا وظیفه‌مندیم بخشی از راز چگونگی ماندن ایران را از گذرگاه زبان و ادب پایداری به میراث بگذاریم.

در عین حال که ادبیات پایداری می‌تواند موجب افزایش حس و توان و قوه خودآگاهی ما برای دفاع از میهن و آرمان‌های متعالی باشد، این خودآگاهی را هم برمی‌انگیزاند که مصالح و منافع صلح و خردورزی را هم بیشتر دریابیم. همچنان که دفاع و پیشگیری از تهاجم نیز در جای خود عین خردورزی است.

فرجام آنکه سپاسمند همه فداکاران این مرز و بومیم و نسبت به گذشته تمدن ایران و حال و آینده آن احساس افتخار داریم و نسبت به نسل حاضر و آینده، مشفقانه مسئولیم و همواره باید هوشمندانه و جان‌فشانی همراه با تدبیر پایداری ساکنان این سرزمین را پاس بداریم و از بی‌تدبیری‌ها^۱ برحذر باشیم و «سپاسمندی»، «حس افتخار» و «شفقت» را سه ضلع کمال‌یافتگی هوش انسانی بدانیم.

این نوشتار می‌کوشد خوانش بین خطوط، خوانش نوشته‌ها و سپیدی‌های سوده‌نشده باشد؛ سپیدی‌هایی که به دلیل کاستی‌ها هنوز خوانده نشده‌اند. البته این پژوهش برای اینجانب در حقیقت فرصت زیستن با خویشتن و هم‌نفس شدن با دلاوران تاریخ ایران و همراهان همدل با فرشتگان بوده است. خدای بزرگ را سپاسگزارم که پس از سالیان مشغول بودن در حواشی و پیرامون، لطف جلی او شامل حال گشت و نعمت بازیابی، بازشناسی متن واصل فراهم آمده و به بازکاوی، بازپیرایی و بازتعریف میراث‌های گران‌ارج معنوی بازمانده از پایداری مردم این سرزمین در طول سالیان دراز تمدن دیرپای ایرانی دل سپردم.

این کتاب به‌مثابه افق‌گشایی و به دست دادن چشم‌اندازهایی است که بتوان به مدد الهی از طریق بخشی از مفاهیم و مسائل کلان و خرد قلمرو ادبیات پایداری را دقیق‌تر شناخت که

۱. باید گذشته را دوباره شناخت و بازکاوی کرد؛ یعنی باید دید پیش از مغول بر ایران چه می‌گذشت؛ برای مثال «کشتار بی‌نظیر سلطان محمد خوارزمشاه از مردم سمرقند در سال ۶۰۹ و تعرض لشکریان پدر او به مردم عراق در سال ۵۹۰ و غارت تفلیس در ۶۲۳ به دست پسر او، سلطان جلال‌الدین منکبرنی از همین قبیل بوده و در شناعت با طرز رفتار مغول فرقی نداشته است» (اقبال آشتیانی، تاریخ مغول: از حمله چنگیز تا تشکیل دولت تیموری، ص ۷۱-۷۲).

البته نیازمند راهنمایی دانشوران خواهد بود تا به کمال نزدیک شود.

برای به ثمر رسیدن این پژوهش پس از لطف ایزدی، از یآوری همکار عزیزم جناب آقای دکتر مهدی سعیدی عضو محترم هیئت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی بسیار بهره‌مند بوده‌ام.

همه اعضای محترم هیئت‌امنای اندیشکده پایداری نیز همراه و یاریگر بوده‌اند؛ به‌ویژه از استادان گرانسنگ جناب آقای دکتر محمدرضا سنگری، جناب آقای دکتر احمد امیری خراسانی و جناب استاد علیرضا کمری بابت نکته‌سنجی‌های عالمانه و از جناب آقای دکتر کامور بخشایش به دلیل مطالعه دلسوزانه و مشفقانه و بیان نکات ارزنده در حین اجرای مراحل گوناگون نظارت بر فرایند تدوین کتاب سپاس ویژه دارم.

از برادر عزیز، یادگار خوبان، نیک‌نامان دادرسانان و جوانمردان، جناب آقای محمدمهدی دادمان بابت همه حمایت‌ها و همدلی‌ها قدردانی می‌کنم.

همچنین از دخترم فاطمه (تیما) قبادی که در گردآوری مطالب و دسترسی به برخی مآخذ یاری‌ام داده و سرکار خانم مریم ناطق طاهری که تایپ مباحث را بر عهده داشته‌اند، سپاسگزاری می‌کنم.

پایان‌بخش این پیشگفتار، ذکر شهیدانی است که با آنان زیسته‌ام و یادکرد استادان عزیز پیشران و پیش کسوت عرصه ادب پایداری، زنده‌یاد دکتر صادق آیینه‌وند و استاد محمدرضا حکیمی رحمة الله علیهما.

توفیق از خدا و توکل بر اوست

حسینعلی قبادی